

at følge fremstillingen, hvor forfatteren viser, at 1800-tallets religionsfrihedslovgivning galdt frem til 1952. Ganske vist var Svenska kyrkan aldeles dominerende mht medlemstal, men de store frikirkelige samfund som fx Svenska Missionsförbundet og Svenska Baptistsamfundet ekspanderede kraftigt frem til 1930'erne. Hertil kommer, at også indenfor Svenska kyrkan gjorde forskellige kraftige vækkelsesbevægelser sig kraftigt gældende. Spændingen og visse fællesinteresser mellem disse bevægelser opridses klart. Forfatteren påpeger de teologiske motiver for frikirkernes kritik af Svenska kyrkan som en statskirke. Han viser også, hvorledes spørgsmålet om retten til de kirkelige ejendomme og spørgsmålet om kvinders adgang til præsteembeder ret tidligt blev inddraget i kirke/stat-debatten. Forfatteren giver en særdeles informativ gennemgang af de enkelte faser i denne, politikeres ønske om en adskillelse, fremført i 1956, det politiske udvalgsarbejde, kirkens eget udredningsarbejde i 1964 og sluttelig regeringens meget omfattende betænkninger, som ledte frem til *religionsförändringen* fra 1/1 2000. Undervejs skildres motiver, fremgangsmåde, konsekvenser, resultatet, kirkens nye identitet. Det andet store emne i dette bind drejer sig om de økumeniske forhold, både de interne svenske og de internationale kontakter.

Som i de tidligere bind gennemgås særlige temaer i en lang række *fördjupningsartiklar* med hver sin forfatter. Det drejer sig om de religiøse programmer i de nye massemedier radio og TV, om frikirkeligt gudstjenesteliv, kirkelig tekstilkunst, kristendomsundervisning i kirke og skole, den kirkelige sangtradition, om ydre mission og om særligt fremtrædende personer i denne periode, Lydia Wahlström, Emilia Fogelklou, Nathan Söderblom, Lewi Pethrus, Bo Giertz. Endelig gennemgås *Uppsalaexegetiken* og vigtige faser i 1900-tallets teologi.

I bind efter bind har man både fremstillet et væld af detaljer og trukket hovedlinjer op. Kirkens historie er stadig set i sammenhæng med den samfundsmæssige udvikling, idet man både har skildret de indre kirkelige forhold – teologi, liturgi, bevægelser og personer – det omgivende samfunds betydning for den kirkelige udvikling og den kirkelige indflydelse i samfundet. I særlige “bokse” og i de uddybende artikler er specielle begreber nærmere forklaret, og illustrationerne har i alle bindene været ualmindeligt informative. Mange af billederne kan uden videre anvendes som direkte kilde-materiale i sig selv. Med bind 8 er dette værk afsluttet. Man kan kun lykønske redaktion og forfattere med gennemførelsen af dette fremragende værk.

Martin Schwarz Lausten

Sofie Lene Bak

Dansk antisemitisme 1930-1945. København: Aschehoug 2004. 581 s. Kr. 349.

Efter et indledende kapitel, *Fordomme og racehad*, hvor forf. velgørende bringer orden og klarhed om begreberne racisme, xenofobi, antijudaisme og

antisemitisme, det såkaldte jødeproblem o.a. og peger på vigtige historiografiske problemstillinger, falder fremstillingen i tre store dele. I den første undersøger forf. gennem en række *case studies* antisemitismen i forskellige miljøer og samler det om en religiøs antisemitisme, en økonomisk antisemitisme og en kulturel antisemitisme. Disse tre områder behandles ved at gennemgå Indre Mission, Landbrugernes Sammenslutning og datidens kulturdebat. Bogens anden del behandler den offentlige debat om jødernes status 1933-1943, som den kom til udtryk i den danske presse. Tredje del ser nærmere på den politiske debat, lovgivningen og retssager mod danske antisemitter. Særligt interessant i nærværende sammenhæng er behandlingen af Indre Missions holdninger, hvor forf. i det væsentlige på grundlag af artikler i Indre Missions Tidende viser, at der i begyndelsen af 1930'erne fandtes en erstatningsteologisk holdning, men også den opfattelse, at gudsfolket nu var udvidet med de kristne. Endvidere kunne fremføres rent anti-judaistiske holdninger, som bebrejdede jøderne en materialistisk messiasopfattelse, dårlige karakteregenskaber og religiøs farisæisme, og som anklagede jøderne for Jesu død, hvorfor Guds dom stadig hvilede over folket. Men fra sidst i 1930'erne bevægede bevægelsen sig generelt frem til en stærk afvisning af antisemitismen. Interessant er også forf.'s analyser af bevægelsens holdning til raceteorierne. Det samme gælder det særlige kapitel om Anders Mallings, som søgte at give nazismen et vist kristeligt indhold, og som efter bruddet med nazismen dannede sit eget antisemitiske parti. Forf. peger i denne sammenhæng også på nødvendigheden af en nærmere undersøgelse af retorikken om folkelighed hos datidens grundtvigske højskolebevægelse, og Israelsmissionens folk, som forf. dog synes uden videre at placere i Indre Mission, bliver også genstand for spændende beskrivelser.

Det er et fremragende værk, opbygget på en flittig og indgående læsning af et stort kildemateriale, imponerende i den stædige koncentration om selve sagen. Bogen er forf.'s lettere bearbejdede Ph.d.-afhandling i historie, men bogen demonstrerer, at hun også har erhvervet sig et godt kendskab til kirkehistoriens specielle område i den periode. Selvom der er skrevet uendeligt meget om den danske historie i denne periode, har forf. vist, hvor forsømmelig man hidtil har været i behandlingen af den danske antisemitisme i de nævnte år.

Martin Schwarz Lausten

Roger E. Olson

The SCM Press A-Z of Evangelical Theology. London: SCM Press 2005. 336 sider. £ 22,99.

Evangelikalisme er et engelsk låneord. Som adjektiv (evangelical) svarer det egentlig til det danske evangelisk, der bruges om al protestantisme. Men i den engelsktalende verden har *the evangelicals* i snart tre århundreder været en distinkt gruppering i det protestantiske kirkeliv. Sociologiske undersøgelser i USA har vist, at lidt over en tredjedel af befolkningen betragter sig selv